પ્રવચન નં. ૧૯૦, ગાથા-૧૬૧, બુધવાર, અષાઢ સુદ ૧૧, તા.૨૩-૦૭-૮૦

'નિયમસાર'. ૧૬૧-ગાથા.

णाणं परप्पयासं दिट्ठी अप्पप्पयासया चेव।
अप्पा सपरपयासो होदि त्ति हि मण्णसे जदि हि।।१६१।।
દર્શન પ્રકાશક આત્મનું, પરનું પ્રકાશક જ્ઞાન છે,
નિજપરપ્રકાશક જીવ,—એ તુજ માન્યતા અયથાર્થ છે. ૧૬૧.

ટીકા :– શું કહે છે? **'આ, આત્માના સ્વપરપ્રકાશકપણા સંબંધી વિરોધકથન છે.'** કોઈ એમ કહે કે આત્મા સ્વપરપ્રકાશક છે. પણ દર્શનથી સ્વપ્રકાશક, જ્ઞાનથી પરપ્રકાશક (છે). એમ કોઈ કહે તો એ વિરોધ છે. એમ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ? આત્મા સ્વપરપ્રકાશક અને એના ગુણો બે. અને જ્ઞાન પરપ્રકાશક, દર્શન સ્વપ્રકાશક, એમ કરીને આત્મા સ્વપરપ્રકાશક એ વિરોધ છે. આવી વાતમાં પડે ક્યાં? સૂક્ષ્મ વાત છે. શ્વેતાંબરમાં એમ કહે છે. શ્વેતાંબરના પાઠમાં છે. દર્શન પોતાને દેખે, જ્ઞાન પરને જાણે.

'પ્રથમ તો, આત્માને સ્વપરપ્રકાશકપણું કઈ રીતે છે?' એ કહે છે. **'આત્માને સ્વપરપ્રકાશકપણું કઈ રીતે છે (તે વિચારવામાં આવે છે.)'** એના ઉપર વિચાર કરવામાં આવે છે. **''આત્મા જ્ઞાનદર્શનાદિ વિશેષ ગુણોથી સમૃદ્ધ છે;...''** આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, બળ, પુરુષાર્થ, પ્રભુતા આદિ અનંત ગુણોથી સમૃદ્ધ છે. અનંતગુણથી ભરેલો પ્રભુ છે.

*** આત્મપ્રતિપત્તિ = આત્માનું જ્ઞાન; સ્વને જાણવું તે.**
+ અભ્યંતરપ્રતિપત્તિ = અંતરંગનું પ્રકાશન; સ્વને પ્રકાશવું તે.

આહાહા..! કોઈ એક ગુણ બીજા ગુણથી નથી. બધા ગુણની સમૃદ્ધિ છે. બધા ગુણનું એકરૂપ છે.

'આત્મા જ્ઞાનદર્શનાદિ વિશેષ ગુણો...' એટલે ખાસ ગુણોથી **'સમૃદ્ધ છે;...'** ભર્યો પડ્યો છે. આહાહા..! અનંતગુણથી આત્મા અંદર ભર્યો પડ્યો છે. ગુણની અનંત અનંત સંખ્યા. બધા ગુણથી ભરેલો છે. **'તેનું જ્ઞાન શુદ્ધ આત્માને પ્રકાશવામાં...'** એનું જ્ઞાન શુદ્ધ આત્માને પ્રકાશિત કરવામાં **'અસમર્થ હોવાથી પરપ્રકાશક જ છે;...'** એમ કોઈ માને. એમ કોઈ માને. એમ છે નહિ. શું કીધું સમજાણું? આત્માનું જ્ઞાન શુદ્ધાત્માને જાણે. આત્માનું જ્ઞાન આત્માને જાણે, પ્રકાશિત કરે. એ પ્રકાશવામાં સમર્થ હોવાથી. પોતાનું જ્ઞાન પ્રકાશવામાં જ્ઞાન અસમર્થ છે. કેટલાક એમ કહે છે. જ્ઞાન પોતાનું છે એ પોતાને જાણવામાં અસમર્થ છે. (એવો) અભિપ્રાય છે. ધર્મને નામે સૂક્ષ્મ ફેરફાર, ઘણો ફેરફાર છે. બહારમાં સ્થૂળપણે એકસરખા દેખાય. અંદર સૂક્ષ્મપણામાં ફેર શું છે એ ઘણો ફેર છે. કહે છે કે આત્માનું જ્ઞાન છે એ પોતાને જાણવામાં અસમર્થ છે. આહાહા..! એમ કોઈ કહે અને કહે ને માને છે અત્યારે. એ મત પણ છે અને માને પણ છે.

'એ રીતે નિરંકુશ દર્શન પણ...' શું કીધું? કે જ્ઞાન જેમ પોતાને પણ જાણે અને પરને પણ જાણે, પોતાને જાણવામાં અસમર્થ છે, એમ દર્શન પણ પોતાને જ દેખે, પરને જાણવામાં (દેખવામાં) અસમર્થ છે. એ તો ચર્ચામાં આવે ત્યારે ખબર પડે ને. ત્યાં કોણે વિચાર કર્યા હોય. સંપ્રદાયમાં માથે જે કહેતા હોય એ માનીને હાલી નીકળે. આહાહા..! **'એ રીતે...'** જ્ઞાનની જેમ. જેમ જ્ઞાન પોતાને નહિ જાણીને એકલું પરને જ જાણે, એમ દર્શન કેવળ પોતાને જ દેખે, પરને ન દેખે. આહાહા..! એમ કોઈ કહે, **'નિરંકુશ દર્શન પણ કેવળ અભ્યંતરમાં આત્માને પ્રકાશે છે...'** આહાહા..! દર્શન અંતરમાં આત્માને દેખે છે. **'(અર્થાત્ સ્વપ્રકાશક જ છે.). આ વિધિથી આત્મા સ્વપરપ્રકાશક છે.'** આ વિધિથી આત્મા સ્વપરપ્રકાશક છે એમ કોઈ માને તો એ વિરુદ્ધ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

જ્ઞાન-દર્શન આદિ અનંતગુણથી સમૃદ્ધ છે. તો એમાં જ્ઞાનગુણ છે એ પોતાને જાણવામાં અસમર્થ છે અને પરને જાણવામાં સમર્થ છે. એમ દર્શન પણ નિરંકુશ પોતાને જ દેખે અને પરને જાણવામાં (દેખવામાં) અસમર્થ છે. એમ બે ગુણની વ્યાખ્યા આવી કોઈ કરે તો એ વિરુદ્ધ છે. આહાહા..! હવે એવા ઊંડા વિચારમાં કોણ જાય? બહારનું કાંઈ કરવું. કરવું એટલે કર્યું કાંઈક દેખાય કે અમે કાંઈક કરીએ છીએ. હવે આ વાત તો અંદરની છે. આહાહા..!

અંતર આત્મા દેહના રજકણે રજકણથી ભિન્ન, કર્મના પરમાણુથી ભિન્ન અને પુણ્ય-પાપના વિકારી ભાવથી ભિન્ન અને પોતાના આનંદ અને જ્ઞાન-દર્શનગુણથી અભિન્ન. પણ પોતાના ગુણથી અભિન્ન (છે), એમાં અજ્ઞાની ભેદ પાડે છે કે જ્ઞાન પોતાને જાણે નહિ. જ્ઞાન પોતાને જાણે નહિ અને દર્શન પોતાને દેખે. આહાહા..! દર્શન પરને દેખે નહિ. જ્ઞાન પોતાને જાણે નહિ, દર્શન પરને દેખે નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

સમૃદ્ધ આત્મામાં બે ગુણ છે. આત્મામાં એકસાથે બેય ગુણ છે. એવા અનંતગુણ છે. છતાં અજ્ઞાની એનો વિરોધ કરે છે કે જ્ઞાન જે છે એ પોતાની ચીજને ન જાણે, એ પરને દેખે છે. અને દર્શન... આહાહા..! એ પરને નથી દેખતું. દર્શન પોતાને દેખે છે. એકસાથે રહેનારા પોતાના ગુણ, પોતામાં સમૃદ્ધ, એનું કાર્ય પણ એક સમયમાં એકસાથે બેયનું કાર્ય છે. એક સમયમાં બેય ગુણનું કાર્ય એકસાથે છે, છતાં દર્શનગુણનું કાર્ય સ્વને દેખવું અને જ્ઞાનગુણનું કાર્ય પરને જાણવું, એવા ભેદ પાડે છે. આહાહા..! શ્વેતાંબરમાં છે. કેવળીને પહેલું જ્ઞાન જાણે અને પછી દર્શન દેખે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– શ્વેતાંબર મત તો બારસો વર્ષથી નીકળ્યો છે અને આ તો 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'નો મત છે.

ઉત્તર :– 'કુંદકુંદાચાર્ય'નો મત આ ક્યાં છે? 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહે છે.

મુમુક્ષુ :– એ વખતે શ્વેતાંબર મત હતો?

ઉત્તર :– હતો ને. નીકળી ગયા હતા. શ્વેતાંબર, 'કુંદકુંદાચાર્ય' હતા ત્યારે ૧૦૦ વર્ષ પહેલા નીકળી ગયા હતા. અને એ વાત અહીંયાં કહે છે. 'કુંદકુંદાચાર્ય' પોતે કહે છે કે એક આત્મામાં અનંતગુણ હોવા છતાં સમૃદ્ધિ તો એકસાથે ભરી છે. એક ગુણ છે એ પરને જાણે અને એક ગુણ સ્વને દેખે, એવો ગુણમાં ફેર છે, એમ માને છે તો એ વિરુદ્ધ છે. સમજાણું કાંઈ? કેમ વિરુદ્ધ છે એ બતાવે છે, કઈ રીતે વિરૂદ્ધ છે એ બતાવે છે. આહાહા..! (એ પ્રકારે એ સ્વપરપ્રકાશક છે)

'આ વિધિથી આત્મા સ્વપરપ્રકાશક છે– (એમ કહે છે એ પ્રકારે) આમ હે જડમતિ...' 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહે છે એનો 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' અર્થ કરે છે. **'હે જડમતિ...'** આહાહા..! તારી જડ બુદ્ધિ છે. જ્ઞાન પોતાને ન જાણે (દેખે) અને દર્શન પરને ન દેખે તો જડ બુદ્ધિ છે. આહાહા..! બન્ને ગુણ પોતાના છે અને એક ગુણ પોતાને જાણે અને એક ગુણ પરને જાણે, એ જડમતિ છે. પણ આવા વિચારમાં આવ્યા પણ કે દિ' હોય? એય..! એવા ઝીણા વિચાર કરીને.. મોટો ફેર છે. આત્મામાં જેટલા અભેદ ગુણ છે. એક ગુણનું કાર્ય સર્વ ગુણનું કાર્ય સરખું છે. ફેરફાર કાંઈ નથી.

તેથી એ કહ્યું, તેથી આચાર્ય 'અમૃતચંદ્રાચાર્યે' કહ્યું કે, **'હે જડમતિ પ્રાથમિક શિષ્ય!'** પ્રાથમિક શિષ્ય. શરૂઆતવાળા, પહેલેથી આવનાર તું આમ કહે છે એ વિરુદ્ધ છે. પ્રાથમિક એટલે શરૂઆતમાં તું આવ્યો અને એ વાત તું કરે છે (તો) જડ છે. જ્ઞાન પરને જાણે અને સ્વને ન જાણે, દર્શન પરને ન દેખે અને સ્વને દેખે, એ જડમતિ છે. આહાહા..! પણ એ કોણ કહે છે? શું કામ કહે છે? એની ખબર ક્યાં છે? કાંઈ ખબર હતી? હીરા-માણેકની હતી ત્યાં. સૌને આ તો છે ને. જેને જે ધંધો હોય. આહાહા..!

અમારે ત્યાં એક 'આણંદજી' હતો. પહેલા નોકર હતો અને પછી ભાગીદાર થયો.

'ખુશાલભાઈ' નીકળી ગયા જ્યારે ભાઈ ગુજરી ગયા. હું દીક્ષા લઈને નીકળી ગયો. એને ઘણી ધારણા. ધારણા આ જડની. ક્યા ભાવે માલ આવ્યો છે, એમાંથી અત્યારે ભાવ કેટલો વર્તે છે અને એમાંથી જે ભાવે આવ્યો એ માલ કેટલો રહ્યો અને કેટલો વેચાણો?

મુમુક્ષુ :– બધું યાદ રાખે છે.

ઉત્તર :– અમને એવું બહુ નહોતું. આપણને તો માલ આવે એ.. એને આવી ત્રણપટ્ટી યાદ હતું. આ ભાવે માલ આવ્યો હતો. એમ કહે કેસરના ડબ્બા (આટલા પડ્યા છે). તે દિ' તો રૂપિયાભાર હતું ને. અત્યારે મોંઘુ થઈ ગયું. રૂપિયાના ભાવે. એના આ ભાવે ડબ્બા આવ્યા હતા. આટલા અત્યારે વેચાણા છે અને અત્યારે એટલા બાકી છે અને અત્યારે આટલો ભાવ ચડી ગયો છે. 'બાબુભાઈ'! એક એકની ત્રણ ત્રણ વાત યાદ. એવી હજારો (વસ્તુનો) દુકાનમાં માલ (હોય). આહાહા..! બસ, ધુન ઉપડી'તી એ તો. બાયડી હતી એક. છોકરા કાંઈ હતા નહિ. એમાં બેય મરી ગયા. બુદ્ધિવાળો હતો. 'કુંવરજીભાઈ' કરતા પણ બુદ્ધિવાળો હતો. અરે..રે..! મને કોઈએ કહ્યું નહિ. મને કોઈએ નિવૃત્તિ લઈને આત્માનું કરવાનું કહ્યું નહિ. એમ છેલ્લે બોલીને મરી ગયો. દેહ છૂટી ગયો. ભાઈ! અહીં તને કહ્યું હતું. મારી પાસે આવતો ત્યારે. તારે બાયડી નહિ, છોકરા નહિ. બાયડી-ભાયડો બે, લાખો રૂપિયા છે. આહાહા..! હવે ક્યાં સુધી આમ ને આમ મજુરી કરવી છે? બે કલાક દુકાને જાય. ભાગ કાઢી નાખેલો. બે કલાક જાય તે ખુરશીમાં. ચાલી ન શકે એટલે ખુરશીમાં બેસાડીને લઈ જાય. બે કલાક જાય. કાગળ વાંચે, આમ થાય, વાતું કરે ત્યારે હખ આવે. આહાહા..! એમ જ આખી દુનિયા પડી છે. જેમાં વસ્તુ જ છે. એમાં એકાકાર અને બીજો વિચાર આવતો નથી.

અરે..! પણ હું અહીંથી જઈશ ક્યાં? હું તો નિત્ય છું. અનાદિ નિત્ય અવિનાશી પદાર્થ છું. હું તો અનાદિઅનંત પદાર્થ છું. તો અહીંથી જઈશ ક્યાં? આહાહા..! કોઈ સ્થાન, કોઈ ક્ષેત્ર, કોઈ સંબંધી, કેવા અવતરેલા... વિચાર પણ નથી.

અહીં તો આ ઝીણી વાત લે છે. એક આત્મા અનંતગુણથી ભરેલો સમૃદ્ધ આત્મા. અનંતગુણથી ભરેલો સમૃદ્ધ આત્મા. એક સમૃદ્ધ આત્મામાં સર્વ ગુણ. છતાં એક ગુણ જ્ઞાન પરને જાણે અને સ્વને નહિ. અને દર્શન પોતાને દેખે અને પરને નહિ, એવી પણ એક માન્યતા છે. આહાહા..!

તો કહે છે, **'હે જડમતિ પ્રાથમિક શિષ્ય! જો તું દર્શનશુદ્ધિના અભાવને લીધે...'** તને દર્શનશુદ્ધિ નથી. તને સમકિત નથી એમ કહે છે. આહાહા..! સમકિતના અભાવે તને આ લપ પેસી ગયું છે. કુગરુએ એ લપ નાખી દીધું (અને) તને બેસી ગયું. એટલો વિચાર નથી આવતો કે હું આત્મા છું અને મારા જેટલા ગુણો છે એ બધા ગુણોમાં તાકાત એટલી છે. જ્ઞાનમાં પણ સ્વ-પર જાણવાની તાકાત, દર્શનમાં પણ સ્વ-પર દેખવાની તાકાત છે. દર્શન સ્વને દેખે અને પરને ન દેખે, જ્ઞાન પરને જાણે અને સ્વને ન દેખે, (જાણે) એમ હોઈ

શકે નહિ. આહાહા..! અરે..! પણ કોઈને નવરાશ ન મળે.

આમ નથી માણસ કહેતા? હમણાં મરવાની નવરાશ નથી. 'ચીમનભાઈ'! વેપાર કરતા હોય ને વેપાર? મોટો વેપાર કરતા હોય પછી કહે, હમણા તો મરવાનો પણ સમય નથી. આવી વાત, બાપુ! મરણ આવશે ત્યારે પડ્યો રહીશ, થઈ રહ્યું. પગ પણ ચાલશે નહિ અને કાંઈ ચાલશે નહિ. એમ ને એમ પડ્યો રહીશ. મરવાની પણ નવરાશ નથી, એમ (કહે). આહાહા..! બોલવામાં કાંઈ ધીઠાઈ, અવળાઈ કેટલી પણ અરે..રે..! હું શું બોલું છું? શું કહું છું? આ મારા માટે શું બોલું છું? મરવાની પણ નવરાશ નથી, એટલું બધું અમારે કામ છે. એટલો બધો હું કામગરો (છું). એટલો બધો હું કામગરો–કામ કરવાવાળો છું કે મને મરવાની પણ નવરાશ નથી. આહાહા..! મરવાનો સમય આવશે તો બેઠો હોઈશ ને ફૂ થઈ જઈશ આહાહા..!

કહ્યું હતું ને આ. ક્યુ ગામ કીધું? 'મલકાપુર'. 'મલકાપુર'માં એક 'સ્વરૂપચંદ' કરીને (મુમુક્ષુ છે). નાની ઉંમરનો હતો. પરણેલો નહોતો ત્યારથી દસ-દસ હજારનો કાપડનો વેપાર. કાપડની દુકાનમાં દસ હજારનો વેપાર. નાની ઉંમરનો કુંવારો. અમે ત્યાં ગયેલા. એને 'મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક' આખું કંઠસ્થ. એ પરણ્યો અને અત્યારે તો મોટો વેપાર છે. એનો ભાઈબંધ હતો અને બે જણા વાતું કરતા હતા. અમથા. કાંઈ ન મળે. બેઠા (હતા). ૨૮ વર્ષની ઉંમરનો પોતે વાતું કરતો હતો. એક અડધી મિનિટ આમ જોયું.. ફૂ... એટલું જ્યાં થયું ત્યાં મરી ગયો. બેઠા બેઠા કાંઈ નહિ. રોગ નહિ. આહાહા..! આ શું થયું? ફૂ... થયું ને ઢળી ગયો. આમ જોયું ત્યાં તો થઈ રહ્યું, મડદું. દેહની સ્થિતિ પૂરી થવાને માટે ફલાણી રાહ, રાહ જોવી પડે! આહાહા..! એક સમયમાં દેહ પલટી જાય ફડાક દઈને. એમાં આત્માનું જો કાંઈ ન કર્યું તેં તો રખડવાના રસ્તે છે. આહાહા..! રખડવું એટલે પરિભ્રમણ.

અહીં કહે છે, **'હે જડમતિ પ્રાથમિક શિષ્ય! જો તું દર્શનશુદ્ધિના અભાવને લીધે...'** તને સમકિત નથી. તને દર્શનશુદ્ધિનો અભાવ છે તેથી આમ તું માને છો. **'અભાવને લીધે માનતો હોય, તો ખરેખર તારાથી અન્ય કોઈ પુરુષ જડ (મૂર્ખ) નથી.'** આહાહા..! એમ તું માનતો હોય તો તારાથી અન્ય કોઈ પુરુષ મૂર્ખ નથી. આહાહા..! ભગવાન અંદર ચૈતન્યપ્રકાશ અને દર્શનપ્રકાશની મૂર્તિ (છે). ભલે દર્શન ભેદ ન પાડે. એથી કરીને... દર્શન ભેદ ન પાડે ને, એથી એમ કહે કે સ્વને દેખે. અને જ્ઞાન ભેદ પાડીને દેખે એટલે પર ઘણા છે અને ઘણા છે માટે (જાણે) દેખે. જ્ઞાન બધાને જાણે એટલે આમ જાણે. દર્શન તો અભેદ છે તેથી એકને (દેખે) જાણે. **'હે જડમતિ પ્રાથમિક શિષ્ય! જો તું દર્શનશુદ્ધિના અભાવને લીધે...'** મૂર્ખ છે. આહાહા..! આવો કરોડોપતિ હોય તો મૂર્ખ! દુનિયામાં ડાહ્યો કહેવાતો હોય, નાતમાં અગ્રેસર હોય, સંઘનો શેઠ હોય. પણ ઊંધી માન્યતા હોય તો મૂર્ખ છે. કહે છે. ઊંધી શ્રદ્ધા... આહાહા..! **'દર્શનશુદ્ધિના અભાવને લીધે માનતો હોય, તો ખરેખર**

તારાથી અન્ય કોઈ પુરુષ જડ (મૂર્ખ) નથી.' આહાહા..!

'માટે અવિરુદ્ધ એવી સ્યાદ્વાદવિદ્યારૂપી દેવી...' સ્યાદ્વાદ. **'માટે અવિરુદ્ધ...'** તું માને છે એનાથી વિરુદ્ધ, **'અવિરુદ્ધ એવી સ્વાદ્વાદવિદ્યારૂપી દેવી સજ્જનો વડે સમ્યક્ પ્રકારે નિરંતર આરાધવાયોગ્ય છે.'** સ્યાદ્વાદ–કથંચિત્ કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે એ જાણીને આરાધના કરવામાં ધ્યાન રાખવું. છે? **'નિરંતર આરાધવાયોગ્ય છે.'** કઈ અપેક્ષાએ છે? અને કઈ અપેક્ષાએ નિષેધ છે? વ્યવહારની વાત એમ આવે કે વ્યવહાર સાધન, નિશ્ચય સાધ્ય. ત્યાં પકડે કે જુઓ! સાધન છે. પણ કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું? સાધનનો નિષેધ કર્યો છે. સાધન એ હોય જ નહિ. સ્વતંત્ર પોતે છે. પોતાનું સાધન તો પોતાનો ગુણ છે. કરણ નામનો પોતામાં ગુણ છે. એ પોતે પોતાથી પોતાનું સાધન સાધે છે. એના સાધનમાં બીજા સાધનની જરૂર નથી. આહાહા..!

એમ ન માનતા **'ત્યાં (સ્યાદ્વાદમતમાં), એકાન્તે જ્ઞાનને પરપ્રકાશકપણું જ નથી;...'** જુઓ! તું એકાન્તે એમ કહે કે જ્ઞાન પરને જ જાણે. તો એવું એકાન્ત નથી. આહાહા..! છે? શુદ્ધાત્માને નથી (જાણતો) દેખતો. **'એકાન્તે જ્ઞાનને પરપ્રકાશકપણું જ નથી;...'** એમ તું એકાંતે માને તો ખોટું છે. **'સ્યાદ્વાદમતમાં દર્શન પણ કેવળ શુદ્ધાત્માને જ દેખતું નથી...'** આહાહા..! સ્યાદ્વાદ અપેક્ષામતથી એકલું દર્શન પોતાને દેખે (એમ નથી કહેતું).

આમ થવાનું કારણ શું? કે, જ્ઞાનમાં બધું જાણવાની શક્તિ છે. દર્શનમાં ભેદ પાડ્યા વિના એકલી શક્તિ અભેદ. દર્શનમાં અભેદ છે. અને જ્ઞાનમાં બધા ભેદ પાડે છે. એમાં એને ભ્રમ પડી ગયો. દર્શન જ્યારે એક જ દેખે તો પોતાને દેખે. અને જ્ઞાન સર્વને જાણે તો સર્વને જાણવામાં રોકાય, એ પોતાને ન જાણે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? લોજિકથી, ન્યાયથી સમજવું જોઈએ. આહાહા..! નવરાશ ક્યાં છે? નિવૃત્તિ ન મળે. આહાહા..!

'સ્યાદ્વાદમાં દર્શન પણ કેવળ શુદ્ધાત્માને જ દેખતું નથી (અર્થાત્ માત્ર સ્વપ્રકાશક જ નથી).' દર્શનમાત્ર સ્વપ્રકાશક જ નથી. આ કયું દર્શન? સમકિતદર્શન કે દર્શનઉપયોગ? દર્શનઉપયોગની વાત ચાલે છે. સમકિત નહિ. દર્શનઉપયોગ અને જ્ઞાનઉપયોગ–બે ઉપયોગની વાત ચાલે છે. દર્શન–શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન જાણવું એની અહીં વાત ચાલે છે. એ તો પહેલું કહ્યું કે દર્શન સ્વને દેખે અભેદ. એનો અભેદ દેખવાનો સ્વભાવ છે માટે એમ કહ્યું. અને જ્ઞાનનો જાણવાનો સ્વભાવ હોવાથી બધું જાણે એમ કહ્યું તો તું દર્શનશુદ્ધિ રહિત છો. સમકિત રહિત છો, જડમતિ છો, મૂરખ છો. એ સમ્યગ્દર્શન રહિત તો કહ્યું. આ તો દેખવું અને જાણવું ઉપયોગની વાત છે. આહા..!

'આત્મા દર્શન, જ્ઞાન વગેરે અનેક ધર્મોનો આધાર છે.' આહાહા..! **'ત્યાં વ્યવહારપક્ષે પણ જ્ઞાન કેવળ પરપ્રકાશક હોય તો,...'** વ્યવહારથી એકલું પરપ્રકાશક હોય તો **'સદા બાહ્યસ્થિતપણાને લીધે,...'** જ્ઞાન તો બહારમાં રહ્યું. આહાહા..! જ્ઞાન બહારને જાણે તો બહારમાં જ્ઞાન રહ્યું. અંદર જાણવાનો અવકાશ રહ્યો નહિ. આહાહા..! વાત છે ઝીણી. સૂક્ષ્મ વાત

છે. શું સૂક્ષ્મ છે? કે દર્શનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રમાં (એમ છે કે) આ જ્ઞાન છે, આ આનંદ છે એવો ભેદ નથી પાડતું. દર્શન તો અભેદ છે. એનો વિષય અભેદ છે. અને જ્ઞાનનો વિષય ભેદ છે. દરેકને ભિન્ન-ભિન્ન જાણે છે. એવી ભ્રમણામાં એ (અન્યમતિ) ગરી ગયા કે દર્શન જ્યારે અભેદ જ છે તો એક આત્માને દેખે. જ્ઞાન ભેદ (સ્વરૂપ) છે તો (સર્વને જાણે). દર્શન એક આત્માને દેખે તો જ્ઞાન સર્વને (જાણે) દેખે. આમ સાધારણ વાત છે પણ આમ સૂક્ષ્મ છે. ગુણભેદનું કાર્ય ભિન્ન-ભિન્ન છે, છતાં છે પોતાના સંબંધમાં. બેય ગુણમાં પોતાની સમૃદ્ધિ અને પોતાની ઋદ્ધિ છે. એ ગુણમાં જ્ઞાનની ઋદ્ધિ પરની, દર્શનની ઋદ્ધિ સ્વની, એમ નથી. આહાહા..!

'આત્મા દર્શન, જ્ઞાન વગેરે અનેક ધર્મોનો આધાર છે. (ત્યાં) વ્યવહારપક્ષે પણ જ્ઞાન કેવળ પરપ્રકાશક હોય...' આહાહા..! જ્ઞાનને વ્યવહારથી એમ કહો કે વ્યવહારથી પરપ્રકાશક છે. **'સદા બાહ્યસ્થિતપણાને લીધે,...'** જ્ઞાન તો બાહ્યસ્થિત રહ્યું. પોતાને જાણવામાં રહ્યું નહિ. આહાહા..! જ્ઞાનને **'સદા બાહ્યસ્થિતપણાને લીધે, (જ્ઞાનને) આત્મા સાથે સંબંધ રહે નહિ...'** આહાહા..! જ્ઞાન જ્યારે સર્વને જાણે તો પોતાની સાથે સંબંધ રહ્યો નહિ, બધાની સાથે સંબંધ રહ્યો. આહાહા..! લોજિકથી, ન્યાયથી વાત કરી છે. છે અંદરનો વિષય. ઘણો મોટો ફેર છે. દર્શન અભેદ ને જ્ઞાન ભેદ. માટે એકસાથે માનવું, દર્શન એક જ સ્વને દેખે અને જ્ઞાન એક જ પરને–સર્વને જાણે, સર્વને જાણે, એમ છે નહિ. આહાહા..!

'કેવળ પરપ્રકાશક હોય તો, સદા બાહ્યસ્થિતપણાને લીધે, (જ્ઞાનને) આત્મા સાથે સંબંધ રહે નહિ...' જ્ઞાન પરને જ જાણે તો પોતાને જાણવામાં રહેતું નથી. આહાહા..! જ્ઞાન પરને જ જાણે એમ (તું કહે), જ્ઞાન બધું જાણે.. બધું જાણે.. બધું જાણે... એમ કહ્યું તો તું એમ લઈ લે કે સર્વને જાણે અને પોતાને ન જાણે. એમ તું માને તો તું જડબુદ્ધિ છે. તારી મૂર્ખબુદ્ધિ છે. આહાહા..! આચાર્યે કહ્યું છે ને, જડબુદ્ધિ. દર્શનબુદ્ધિથી રહિત, શ્રદ્ધાથી ભિન્ન છે. ભિન્ન તારી જડબુદ્ધિ છે. આહાહા..! એટલો ફેર છે તોપણ જડબુદ્ધિ કહ્યો. સાધારણને એમ લાગે, એમાં શું છે? જ્ઞાનનો સ્વભાવ તો ઘણું જાણવાનો છે અને દર્શનનો સ્વભાવ બિલકુલ જાણવાનો નથી. હું દર્શન છું અને આ જ્ઞાન છે, એવો ભેદ જાણવાની પણ તાકાત નથી. આહાહા..! દર્શનમાં તો બધાને એકરૂપ માને છે (અને) જ્ઞાન બધાને ભિન્ન ભિન્ન માને છે. બે ગુણના સ્વભાવ ભિન્ન હોવા છતાં એકસાથે એક સમયમાં રહે છે અને બન્ને બેયને જાણે છે. દર્શન પોતાને દેખે છે, પરને પણ દેખે, જ્ઞાન પરને પણ દેખે અને પોતાને પણ જાણે છે. આહાહા..! 'કુંદકુંદાચાર્ય' કહે છે કે, આ પુસ્તક મેં મારી (ભાવના) માટે બનાવ્યું છે. આમાં ગુણમાં કોઈ ફેર પાડે તો આખી દૃષ્ટિફેર થઈ જાય છે. એવી ચીજ નથી. આહાહા..!

'આત્માની સાથે સંબંધ રહે નહિ..' શું કહ્યું? જ્ઞાન છે એ પરને જાણે, તો જ્ઞાનનો

સંબંધ પરની સાથે રહ્યો. પોતાની સાથે તો રહ્યો નહિ, તો આત્માનું જ્ઞાન રહ્યું નહિ. **'અને (તેથી) આત્મપ્રતિપત્તિના અભાવને લીધે...'** આ કારણે-આત્માના જ્ઞાનના અભાવને કારણે. જ્ઞાન પોતાને ન જાણે, કેમકે જ્ઞાનમાં ઘણું જાણવાની શક્તિ છે તો સર્વને જાણે અને પોતાને ન જાણે. પોતાને ન જાણે તો તો પોતાનું અજ્ઞાન થયું. આહાહા..! આ તો સર્વજ્ઞ ભગવાન તીર્થંકર કેવળી પરમાત્મા, એની ઝીણી વાતું છે, બાપુ! આ કોઈ ધર્મ કથા-વાર્તા કાંઈ સાધારણ નથી. આહાહા..! થોડું પણ અંતર પડ્યું તો જડબુદ્ધિ મૂર્ખ છે. આહાહા..!

તું એક આત્મા, તારાથી અનંત પદાર્થ તદ્દન ભિન્ન (છે). આહાહા..! દ્રવ્યથી ભિન્ન, ક્ષેત્રથી ભિન્ન, કાળથી ભિન્ન, ભાવથી ભિન્ન. તેને પોતાના માનવા એ મોટો મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! જ્યાં પોતાના બે ગુણમાં ફેર માને તો મિથ્યાદષ્ટિ જડ કહ્યા. આહાહા..! તો એ આત્મા અનંત પર પદાર્થને પોતાના માને, પોતાના છે એમ માને તે મૂરખ છે. આહાહા..! આ આંગળી આપણી નથી. કહે છે ને કે મારું શરીર પાતળું છે, મારું શરીર દળદાર છે. મારું શરીર! બોલવામાં પણ ભાન ક્યાં છે. બોલવા ખાતર બોલું છું કે અભિપ્રાયમાં એકત્વથી બોલું છું એની પણ ખબર નથી. આહાહા..!

અહીં કહે છે કે **'આત્મપ્રતિપત્તિના અભાવને લીધે...'** જ્યારે આત્માનું જ્ઞાન પરને જાણે અને પોતાને ન જાણે તો આત્માના જ્ઞાનના અભાવને લીધે **'સર્વગતપણું (પણ) બને નહિ.'** સર્વને જાણનાર નહિ રહે. તેં એમ કહ્યું કે જ્ઞાન સર્વને જાણે અને પોતાને ન જાણે. જો પોતાને ન જાણે તો સર્વને ક્યાંથી જાણે? આહાહા..! જ્ઞાન સર્વને જાણે એમ તેં કહ્યું. સર્વને જાણે તો પોતાની સાથે જ્ઞાનનો સંબંધ તો રહ્યો નહિ. આત્મા જ્ઞાનરહિત થઈ ગયો. આહાહા..! ન્યાયથી, લોજિકથી વાત છે, ભાઈ! વાણિયાના વેપારની જેમ, જેમતેમ ગોટા વાળે એવું અહીં નથી. અહીં તો જરી ફેર પડે તો મોટો ફેર (પડી જાય). આહાહા..!

સર્વજ્ઞ વીતરાગ માથે છે. શિર ઉપર ભગવાન છે. આહાહા..! ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર (માથે બિરાજે છે). આહાહા..! ધર્મી એમ માને છે કે પરમેશ્વર મારે માથે છે. આહાહા..! એ પરમેશ્વર કોઈપણ વાત કરે છે તે બધી વાત મને યથાર્થ બેઠી છે. ક્યાંય શંકાને સ્થાન નથી. આહાહા..!

રાત્રે કહ્યું ને? સાકરનો ગાંગડો. ઓહોહો..! બધા પરમાણુ એકરસ થઈ ગયા છે. સાકરમાં બધા એકરસ (થઈ ગયા છે). પ્રભુ ના પાડે છે કે એક પરમાણુ બીજા પરમાણુને અડ્યો નથી. આહાહા..! આ વાત વીતરાગ સિવાય કોણ કહે? સાકરનો ગાંગડો, સાકર. એકરસ બધા પરમાણુ. ના, ના એકરસ થયા જ નથી. દરેક પરમાણુ એ સ્કંધમાં.. (એવો) પાઠ છે. ૮૭માં પાઠ છે. સ્કંધમાં પણ પરમાણુ પોતાનું ભિન્ન કામ કરે છે, એવો પાઠ છે. આહાહા..! 'પંચાસ્તિકાય'માં. પરમાણુ આ સ્કંધમાં-પિંડમાં રહે તોપણ પોતાનું કામ પોતાથી ભિન્ન કરે છે. આહાહા..! સ્કંધમાં-પિંડમાં રહીને પણ પોતાનું કામ ભિન્ન કરે છે. આહાહા..! તો એ

સાકર ભિન્ન થઈ. ભેદ! ભેદ! ભેદાભ્યાનું રાત્રે કહ્યું હતું. ભેદ સમજાવતા. ભેદ સમજ્યાને! એ તો સ્કંધ જુદા પડે છે અને એકઠા થાય છે એમ બતાવે છે. પરમાણુ .. થઈ જાય છે અને એ પરમાણુ પરમાણુથી ભિન્ન થઈ જાય છે, એમ વાત નથી. એ તો આખા પરમાણુનો જે સ્કંધ છે એમાં કેટલાક સ્કંધ આવે છે અને કેટલાક જાય છે. ભેદ સમજાવે છે. આહાહા..! રાત્રે 'ચેતને' પ્રશ્ન કર્યો હતો ને. આહાહા..!

અહીં પરમાત્મા કહે છે કે વ્યવહારનયથી જ્યારે તું એમ કહે કે, **'જ્ઞાન કેવળ પરપ્રકાશક હોય તો, સદા બાહ્યસ્થિતપણાને લીધે, (જ્ઞાનને) આત્મા સાથે સંબંધ રહે નહિ અને (તેથી) આત્મપ્રતિપત્તિના અભાવને લીધે સર્વગતપણું (પણ) બને નહિ.'** આહાહા..! છે? જ્ઞાન બાહ્ય સ્થિત છે, જ્ઞાન બહાર પરને-સર્વને જાણે તો આત્મા સર્વજ્ઞ રહ્યો નહિ. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ રહ્યો નહિ. આત્માનું જ્ઞાન બાહ્યને જાણે, દર્શન પોતાને દેખે તો જ્ઞાનનો સંબંધ બાહ્ય સાથે રહ્યો, આત્મા સાથે રહ્યો નહિ તો સર્વજ્ઞપણું રહ્યું નહિ. આહાહા..! આકરી વાત છે, પણ ભાષા તો સાદી આવે છે. આહા..!

'આ કારણને લીધે, આ જ્ઞાન હોય જ નહિ. (અર્થાત્ જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ જ ન હોય),...' શું કહે છે? કે જ્ઞાન પરપદાર્થ સાથે સંબંધ રાખે અને આત્માની સાથે ન રાખે તો એ જ્ઞાન જ રહ્યું નહિ, જ્ઞાનની હયાતી રહી નહિ, જ્ઞાનની મોજૂદગી રહી નહિ. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાન પરને (જાણે) દેખે. સર્વને દેખવાની તાકાત છે. ભેદ છે એટલે. પણ સ્વને ન (જાણે) દેખે તો આત્મા અને જ્ઞાન બે રહ્યા નહિ. તો આત્મા સર્વજ્ઞ રહ્યો નહિ. આહાહા..! જ્ઞાનને તો સર્વની સાથે સંબંધ થયો. આત્માને સર્વજ્ઞ ન થઈ શકે. જ્ઞાન એકલું રહ્યું તો આત્મા સર્વજ્ઞ ન થઈ શકે. જ્ઞાન પરને જાણે અને પોતાને જાણે નહિ તો એ સર્વજ્ઞ ન થઈ શકે. આહાહા..! આવું કે દિ' ઝીણું વાંચ્યું હતું? 'ચીમનભાઈ'! આહાહા..! આ વીતરાગમાર્ગ કેવળજ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ. ત્રણકાળ, ત્રણલોક પ્રત્યક્ષ થયા છે. ભગવાન મહાવિદેહમાં પ્રત્યક્ષ બિરાજે છે. એ પરમાત્માના જ્ઞાનને પરની સાથે સંબંધ જોડે તો જ્ઞાનરહિત આત્મા થઈને આત્મા સર્વજ્ઞ ન થઈ શકે. આહાહા..! સમજાય છે?

મુમુક્ષુ :– સર્વજ્ઞ ન રહ્યો.

ઉત્તર :– જ્ઞાન જ ન રહ્યું પછી. જ્ઞાન આને જાણે છે, પોતાને જાણતું નથી તો પોતે તો સર્વજ્ઞ રહ્યો નહિ. આહાહા..! પોતા માટે આંધળો રહ્યો. પર માટે દેખતો રહ્યો, એમાં સર્વજ્ઞપણું ક્યાં આવ્યું? સર્વજ્ઞપણું તો બધું જાણે એ સર્વજ્ઞ. આહાહા..! આવો વીતરાગમાર્ગ છે. એ વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું છે. વીતરાગ કહે છે માટે એમ કાંઈ નથી. વીતરાગતામાં તો જેવું સ્વરૂપ છે એવું જાણવામાં આવ્યું, એમ કહેવામાં આવ્યું. એ કાંઈ નવી રચના બનાવી છે કે આ જગતમાં પદાર્થ કંઈક છે અને નવી રચના કરી એમ છે? આહાહા..! એ તો ત્રિલોકનાથ, સર્વજ્ઞપણું સર્વને જાણવાની તાકાત હતી તો સર્વને જાણી લીધું. સર્વને જાણી

લીધા તો સર્વજ્ઞ થઈ ગયા. એ પરનું જ્ઞાન થયું તેને સંબંધ કહો અને જ્ઞાનમાં બધી જાણવાની શક્તિ છે, તો પરની સાથે સંબંધ રાખો અને પોતાની સાથેનો સંબંધ છોડી દ્યો, સર્વને જાણવાની શક્તિ છે તો પોતાને છોડી દ્યો તો એ સર્વજ્ઞ છૂટી ગયું. આહાહા..! ઓહોહો..! વાત એટલી ઝીણી. આચાર્યો... આહાહા..!

જ્ઞાનગુણની સામર્થ્યતા. પર અનંત જાણે છતાં પોતાના પ્રદેશમાં પોતાને જાણ્યા વિના રહે નહિ. પોતાને જાણવાપૂર્વક પરને જાણે. આહાહા..! જ્ઞાન સર્વને–અનંતને જાણે માટે જ્ઞાન પોતાના પ્રદેશથી ખસી ગયું, હટી ગયું અને જ્ઞાન વિના આત્મા રહ્યો (એમ માને તો) તું જડ છો. આહાહા..! આત્માની સાથે એ જ્ઞાન સંબંધ રાખે છે. પરને જાણે છતાં આત્માની સાથે સંબંધ રાખે છે. આત્માને પણ જાણે છે. જ્ઞાન આત્માને પણ જાણે અને પરને પણ જાણે. તું કહે પરને જાણે અને સ્વને ન (જાણે) દેખે. અને દર્શન સ્વને દેખે, પરને ન દેખે. દર્શન અભેદ છે ને? એટલે એક જ દેખે–સ્વ દેખે. પરને નહિ. આહાહા..! ગંભીરતા ભરી છે. ગુણની–શક્તિની ગંભીરતાથી વાત છે. આહાહા..!

'સર્વગતપણું (પણ) બને નહિ. આ કારણને લીધે, આ જ્ઞાન હોય જ નહિ...' આહાહા..! એક સર્વગતપણું નહિ બને તો એ જ્ઞાન પણ નહિ રહે. આહાહા..! કારણ કે જ્ઞાન છે એ તો સર્વને જાણે. જાણે, જાણે એમાં ભેદ શું? જ્ઞાન જાણે. બસ, એક જ. ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં નજર કર્યા વિના, ઉપયોગ દીધા વિના પોતામાં ઉપયોગ રાખીને સર્વને જાણે. નહિતર એ જ્ઞાન પણ રહ્યું નહિ, તો સર્વજ્ઞ રહ્યો નહિ, એ તો જડ થયું. જ્ઞાન પરની સાથે સંબંધ રાખે અને પોતાની સાથે સંબંધ ન રાખે તો એ જડ છે. પણ એ વિચાર ક્યાં કર્યો છે? જ્ઞાન અને દર્શનમાં શું ફેર છે? શું છે? આહાહા..! જય ભગવાન! ભગવાન કહે એ સાચું માનો. આહાહા..! બીજો તર્ક કરશે તો એનું ખોટું પડશે. નિર્ણય તો તેં કર્યો નથી. અભિપ્રાયમાં મિંઢવણી કરીને અભિપ્રાયમાં મેળવણી કરી નહિ. બીજો મેળવણી કરશે તો તારી શક્તિ ખસી જશે. તારી શ્રદ્ધા રહેશે નહિ. આહાહા..! પોતાથી નિર્ણય પાક્કો કર્યો હોય તો ઇન્દ્રો ઉપરથી ઉતરે તોપણ નહિ (માને), વસ્તુ આવી છે. જે ભગવાને કીધી એવી મને બેઠી છે, એ વાતમાં ફેરફાર નહિ. આહાહા..!

આ તો થોડી થોડી વાતમાં ફેરફાર થઈ જાય. આહાહા..! આ જુઓને અમારે 'કુંવરજીભાઈ'નું કુટુંબ મુસલમાનને માને. હૈદરશાહ. છે ને હૈદરશાહ? આની કોર મંદિર છે. આ 'પાલિતાણા'નું હિન્દુનું ભૈરવનાથ. આ બાજુ ભૈરવનાથનું મંદિર છે અને આ બાજુ હૈદરશાહનું છે. એ હૈદરશાહ વાણિયા દશાશ્રીમાળી. વચ્ચે આવ્યો હશે. એટલું એણે કીધું કે અમારે ત્યાં અત્યારે આહાર નથી. તો આ કહે, ના ના જાવ, જાવ. આહાર હશે. એને ક્યાંકથી પીરસણું આવેલું. પીરસણું આવેલું એટલે.. ઓહો..! ફકીરબાબા આવું જાણે છે! એ માન્યતા થઈ ગયેલી. પીરસણું આવેલું અને માલ હતો, અને આ કહે, અમારે ત્યાં

અત્યારે કાંઈ છે નહિ. શું ... માલ છે જો જો હશે. પીરસણું આવેલું દેખીને, આહા..! ફકીરબાબા ભારે જબરા. એણે માનતા કરેલી. એને માનનારા ઘણા બધા છે. આહાહા..! હવે આ લોકોએ છોડી દીધું. દુકાનવાળા છોકરાઓ છે એ ન માને હવે. બીજા કુટંબના કુટુંબ માનનારા છે. આહાહા..! ફકીરને માને. આહાહા..!

અહીં કહે છે કે, ગુણફેરને માને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. જે ગુણ જેના સ્વભાવવાળો છે એવો નહિ માનીને જ્ઞાન એકલા પરને જાણે એમ માનવો, જ્ઞાનનો સ્વપરપ્રકાશક સ્વભાવ છે એમ માન્યું નહિ અને દર્શનનો સ્વભાવ તે એકલું સ્વને દેખે એમ માન્યું તો એમ પણ નથી. દર્શનમાં પણ સ્વપરપ્રકાશક પ્રતીત કરવાની શ્રદ્ધા છે. સ્વ-પર બેય છે. સ્વ-પર બેય છે. એવી દર્શન ઉપયોગ કરવાની શક્તિ છે. આહાહા..! આવી માથાકૂટ કોણ કરે? એ તો દયા પાળે, વ્રત પાળે, મરીને જાય પછી ચાર ગતિમાં રખડવા. આહાહા..! પ્રભુનો મારગ બહુ ઝીણો છે, ભાઈ! આહા..! સર્વજ્ઞ ભગવાન સિવાય ક્યાંય મેળ નહિ ખાય. આહાહા..! સર્વજ્ઞ ભગવાને એમ કહ્યું કે એક કપડાનો કટકો રાખીને સાધુ માને તો માનનારા મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. અરે..! પ્રભુ આ તો આખી દુનિયા કપડા પહેરીને બધાને સાધુ માને. અન્યમતિ, વૈષ્ણવ, સ્વામિનારાયણ. અહીં તો એ (કહ્યું) કે કપડા પહેરીને સાધુ માને એ મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાની છે.

મુમુક્ષુ :– પરિગ્રહની બાધા લીધી અને પરિગ્રહ રાખ્યો.

ઉત્તર :– એણે પરિગ્રહ માન્યો નથી. કપડા પહેરે માથે પાઘડી પહેરે. સ્વામિનારાયણના બાવા માથે પાઘડી (પહેરે). અહીં પરમાત્મા કહે છે કે એક કપડાનો ટુકડો રાખીને અમે સાધુ છીએ (એમ) માને, મનાવે એ મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાની છે. આહાહા..! આટલો બધો ફેર! એ તો અહીં ગુણમાં ફેર માને છે. જ્ઞાન થતું જ નથી. જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ જ નથી રહેતું. જ્યારે જ્ઞાનને પરને જાણનાર કહ્યું અને જ્ઞાનને આત્માને જાણનાર ન કહ્યું તો આત્માની સાથે જ્ઞાનનો સંબંધ રહ્યો નહિ, તો જ્ઞાનનું અસ્તિત્વ રહ્યું નહિ. આત્મા વિના જ્ઞાન રહે ક્યાં? આહાહા..! એ વિષય ઝીણો છે.

'મૃગતૃષ્ણાના જળની માફક આભાસમાત્ર જ હોય.' જેમ મૃગતૃષ્ણા. જળ વિના જળ જેવું દેખાય. એને શું કહેવાય? ઝાંજવાના જળ–ઝાંજવાનું પાણી દેખાય. મૃગ દોડીને જાય ત્યાં ઊભા રહે તો કાંઈ ન મળે. એમ કહે છે કે, અજ્ઞાની આ પ્રમાણે ગુણધર્મનો ભેદ માનશે એ મૃગતૃષ્ણા જેવી એની માન્યતા છે. આહાહા..! છે? **'મૃગતૃષ્ણાના જળની માફક આભાસમાત્ર જ હોય.'** જ્ઞાન તો આભાસમાત્ર રહ્યું. પોતાને ન જાણે ત્યાં જ્ઞાન ક્યાં રહ્યું? પરને જાણે અને પોતાને ન જાણે... આહાહા..!

'એવી રીતે દર્શનપક્ષે પણ,...' દર્શનપક્ષે **'દર્શન કેવળ અભ્યંતરપ્રતિપત્તિનું જ કારણ નથી,...'** એમ દર્શનઉપયોગ એકલા આત્માને જ દેખે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? **'કારણ નથી, (સર્વપ્રકાશનનું કારણ છે);...'** દર્શન પણ પોતાને અને પરને સર્વને પ્રકાશનનું કારણ

છે. દર્શન પોતાના આત્માને પણ દેખે છે અને એ આત્મા સર્વ પદાર્થને પણ દેખે. ભેદ પાડતો નથી. આહાહા..! આવી ઝીણી વાતું. એ કરતા તો ઓલું દયા પાળો, વ્રત કરવા અને જિંદગી નાશ કરી નાખવી. થઈ રહ્યું જાવ. આહાહા..! ચાલ્યું જાવું ચોર્યાશીના અવતારમાં.

અહીં તો કસોટીએ સત્યનો નિર્ણય કરવો અને સત્યનો નિર્ણય થતાં પોતામાં પરીક્ષા પ્રધાન થઈ તો બીજા કોઈ એનાથી વિરુદ્ધ કહે તો માને નહિ. તો એણે માન્યું એમ કહેવાય. આમ કોઈ સંપ્રદાયમાં પરીક્ષા કર્યા વિના માની લે 'અપરિક્ષક દીઠે ન સિદ્ધિ હોઈ' પરીક્ષા કર્યા વિના જો માને તો એ સિદ્ધિ નથી. એવો પાઠ છે. બીજા કોઈ મળશે એ તને કહેશે તો એનું પણ સાચું માનીશ. એકેય નિર્ણય તો છે નહિ. આહાહા..!

'દર્શન કેવળ અભ્યંતરપ્રતિપત્તિનું જ કારણ નથી,...' શું કહ્યું? જ્ઞાન કેવળ પરને જ જાણનાર નથી. એ આત્માની સાથે સંબંધ... એમ દર્શન એકલું પોતાને દેખે એમ નથી. દર્શન પણ... આહાહા..! **'દર્શન કેવળ અભ્યંતરપ્રતિપત્તિનું જ કારણ નથી, (સર્વપ્રકાશનનું કારણ છે); (કેમ કે) ચક્ષુ સદૈવ સર્વને દેખે છે,...'** ચક્ષુદર્શન છે એ સદા-સદૈવ સર્વને દેખે છે. સદા સદૈવ સર્વને દેખે છે. આહાહા..! એ દૃષ્ટાંત લીધું. **'પોતાના અભ્યંતરમાં રહેલી કીકીને દેખતું નથી...'** પોતાની ઝીણી કણિકા છે એને નથી દેખતું અને પરને દેખે છે. ઝીણી કણિકા નથી દેખતું. એમ કહે છે કે પોતાને જ દેખે અને પરને નહિ. તો ઝીણી કણિકા દેખે નહિ અને બીજા બધાને દેખે. આંખ બધાને દેખે અને ઝીણી કણિકાને જોતી નથી. આહાહા..!

'ચક્ષુ સદૈવ સર્વને દેખે છે,...' આહાહા..! **'પોતાના અભ્યંતરમાં રહેલી કીકીને દેખતું નથી (માટે ચક્ષુની વાતથી એમ સમજાય છે કે દર્શન અભ્યંતરને દેખે અને બાહ્યસ્થિત પદાર્થોને ન દેખે એવો કોઈ નિયમ ઘટતો નથી). આથી, જ્ઞાન અને દર્શનને (બન્નને) સ્વપરપ્રકાશકપણું અવિરુદ્ધ જ છે. માટે (એ રીતે) જ્ઞાનદર્શનલક્ષણવાળો...'** જ્ઞાનદર્શનલક્ષણવાળો. એક જ લક્ષણ જો કહો તો બે લક્ષણ નહિ રહે. **'જ્ઞાનદર્શનલક્ષણવાળો આત્મા સ્વપરપ્રકાશક છે.'** એવો નિર્ણય કરીને, સમજીને, ન્યાયથી, તુલના કરીને માનવું.

(શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)